

בְּאֵלֵהֶם נַעֲשֶׂה-חֵיל וְהוּא יָבוֹס צָרֵינוּ: הִיבְטִים לְשׁוֹנִים רֹאשׁ הַשָּׁנָה פֶּה

דקדוקי קריאה ראש השנה וההפטרות

יום ראשון של ראש השנה בראשית כא א-לד:

א וַיִּי: קרא וְדָנִי

ג הַנּוֹלָד-לָו: געיה בנ"ן. אֲשֶׁר-יִלְדָה-לָו: העמדה קלה ביו"ד, הלמ"ד בשווא נע ודגש חזק בלמ"ד השנייה מדין דחיק

ד בֶּן-שְׁמֹנֶת יָמִים: שתי התיבות הראשונות מוקפות, אין לקרוא בטעות בֶּן שְׁמֹנֶת-יָמִים

ה עליית שני

בְּהוֹלֵךְ: במלעיל

ו עָשָׂה לִי: טעם נסוג אחור לעי"ן.

זִצְחָק-לִי: געיה ביו"ד הראשונה והצד"י בשווא נע

יא עַל אֹדֶת בְּנֹו: טעם טפחא בתיבת עַל

יג עליית שלישי

יד וַיִּקַּח-לָחֶם: געיה ביו"ד. וְחֵמַת: במלעיל

טו מִן-הַחֶמֶת: הח"ת בצירי

טז כְּמִטְחֹוֹי קִשֶׁת: אין טעם נסוג אחור

יז אֶל-תִּירְאִי: הטעמה משנית בת"ו והר"ש בשווא נע

כא וַתִּקַּח-לָו: געיה בת"ו

כב עליית רביעי

כג הַשְּׁבָעָה לִי: טעם נסוג אחור לש"ן ודגש חזק בלמ"ד, אתי מרחיק.

כד גִּרְתָּה בָּה: דגש חזק בב"ת מדין אתי מרחיק

כה לְאֲבִימֶלֶךְ: הלמ"ד בפתח

כח עליית חמישי

לְבִדְהָן: הדל"ת בשווא נע

ל כְּבִשֶׁת: ללא ה"א הידיעה. תְּהִיָּה-לִי: געיה בת"ו

לג וַיִּטַּע אֲשֶׁל: אין טעם נסוג אחור, אֲשֶׁל האל"ף בסגול

מפטיר יום א' ויום ב' במדבר כט א-ו:

כט ב וַעֲשִׂיתֶם: במלרע;

¹ לפי הכלל אין נסיגה להברה סגורה, אבל עלול להתחלף בל"ה (כמו וַיִּבֶן או וַיִּפֶן)

בְּנֵי-שָׁנָה שִׁבְעָה: יש להאיץ מעט את קריאת תיבת **שִׁבְעָה** להסמיכה לתיבה שלפניה שלא יישמע 'כבשים בני-שנה, שבעה תמימים'

הפטרות יום א של ר"ה שמואל א א – ב י:

א ג וּפְנִיחָס: הטעמה משנית בפ"א והנר"ן בשווא נע²

א ו וְכַעֲסָתָה: במלעיל והה"א לא במפיק.

הַרְעַמָּה: דגש חזק בר"ש והשווא תחתיה נע³

א ח לָמָה ... וְלָמָה .... וְלָמָה: במלעיל והמ"ם בסגול, מ"ם ללא דגש בניגוד למקומות אחרים ש'למה' מלעיל⁴.

א ט אֲכַלָּה: האל"ף בקמץ קטן. הה"א אינה במפיק

א י מֵרַת נִפְשׁוֹ: טעם נסוג אחור למ"ם

א יא בַעֲנֵי: הבי"ת בקמץ רחב⁵ והע"ן בחטף קמץ

א יג שִׁפְתֵיהָ נִעֲזוֹת: הנר"ן דגושה במדויקים

א יד תִּשְׁתַּכְרִיז: מלרע

א טז וְכַעֲסִי: הע"ן בשווא נח

א יז שִׁלְתָּד: השי"ן בצירי ללא אל"ף בין השי"ן ללמ"ד

א יח וְתֹאכֵל: במלרע. לא-היו-לָהּ: געיה בה"א הראשונה

א כב וַיֵּשֶׁב שָׁם: טעם נסוג אחור ליו"ד

א כג עַד-גַּמְלָךְ: הגימ"ל בקמץ קטן וכן בסוף הפסוק עַד-גַּמְלָה:

וְתִינֶק: הטעם בת"ו, מלעיל

א כד וְהִנֵּנִי עֵר: בתיבה הראשונה הנר"ן פתוחה, בשנייה הנר"ן קמוצה

ב א רָמָה: במלעיל. רָחַב פִּי: טעם נסוג אחור לר"ש

ב בִּי: האל"ף של שם ה' נחה ואינה נקראת, נקרא פְּדָנִי

ב ד אֲזָרוּ חֵיל: טעם נסוג אחור לאל"ף והז"ן אחריה בשווא נע

ב ה נִשְׁכְּרוּ: שי"ן שמאלית

ב ח מִצְקֵי אֲרָץ: טעם נסוג אחור לצד"י

ב י יַחֲתוּ: במלעיל

יום שני של ר"ה בראשית כב א-כד:

א וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָהָם: הקורא וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, משבש את משמעות הכתוב

² בכל מקום אחר במקרא פינחס ביו"ד אחרי הפ"א

³ ישנם 16 מקרים בשה"כ בכל המקרא כולו בהם יש דגש באות ר"ש

⁴ ר"י קיל [דעת מקרא, עמ' ז הערה 12] העיר: אפשר שחסרון הדגש וניקודה בסגול "בא להביע רכות וחיבה מיוחדת".

⁵ לשיטתנו אין זה משנה אם הבי"ת מיודעת או לא, היא בקמץ רחב

ב הַמְרִיָּה: הר"ש בחירק חסר ואחריה יו"ד דגושה ובקמץ. וְהַעֲלֵהוּ: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת

העי"ן החטופה. אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים: טעם טפחא בתיבת אֲשֶׁר

ג אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-אָמַר-לֹא הָאֱלֹהִים: טעם טפחא בתיבת אֶל-הַמָּקוֹם, העמדה קלה באל"ף

של אָמַר-לֹא בגלל הגעיה שם וכן הדבר בהמשך פס' ט

ד עליית שני

ז עליית שלישי

ח אֱלֹהִים: בגרשים

יב כִּי-יֵרָא: היו"ד השנייה בשווא.

אֲתָהּ הטעם באל"ף מלעיל והיא מנוקדת פתח. חֲשֹׁכָה: ש"ן שמאלית

כב יג וְהִנֵּה-אֵיל אֲחָר: יש להקפיד על הפרדת התיבות, כפי שמורים הטעמים, למנוע שיבוש משמעות הכתוב

טו עליית רביעי

יז אֲבָרְכֶךָ: כ"ף ראשונה בשווא נח למרות הקושי

יח וְהִתְבָּרַכְוּ: הר"ש בשווא נע ולא בחטף

כ עליית חמישי

כב כָּשָׁד: ש"ן שמאלית

הפטרת יום שני של ר"ה ירמיהו לא א-יט:

א מָצָא חֵן: הטעם בצד"י אינו נסוג. שְׂרִידֵי תָרַב: טעם נסוג אחור לר"ש הראשונה

ב מְשַׁכְּתִיךָ חֶסֶד: למבטאים ח"ת ככ"ף רפויה להיזהר מהבלעת אות

ג תַּעֲדִי: העי"ן בשווא נח

ד תִּטְעֵי: הטי"ת בשווא נע

ו רָנָו: במלרע והר"ש בקמץ קטן. הֶלְלוּ: למ"ד ראשונה בשווא נע

ח אֶל-נַחְלֵי מַיִם: טעם נסוג אחור לנר"ן.

בְּכָרֵי הוּא: טעם נסוג אחור לכ"ף

ט מְזַרְהָ: הר"ש בצירי

יב מִיָּגוֹנָם: מ"ם ראשונה בחירק מלא, אין לבטא תנועת שווא תחת היו"ד

יג וְרוֹיְתִי: הטעם בת"ו מלרע

יד בְּרַמָּה: הבי"ת בשווא, לא בקמץ

טו וְשָׁבוּ: במלעיל

יט הִבֵּן: ה"א השאלה חטופה והבי"ת אחריה רפה. הַמָּו: במלרע

⁶ הקורא בשווא נח יחוש לשינוי משמעות חמור (טעות במקום נטיעה)

זרע שמשון. **כִּי מִי גֹי גְדוֹל** (דברים ה, ז). בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג): כי מי גוי גדול וגוי, איזו אומה כאומה זו וכו', בנוהג שבועלם אדם יש לו דין, לובש שחורים וכו' שאינו יודע האיך דינו יוצא, אבל ישראל אינם כן אלא לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם⁷ ואוכלים ושותים ושמחים ויודעים שהקב"ה עושה להם ניסים. וקשה מה שדקדקו לומר 'אין אומה כאומה זו', דמשמע שהשבת הוא במה ששונים ישראל מהאומות, והלא לכאורה עיקר מה שלמדים מהפסוק הוא מה שהקב"ה מחבב את ישראל ועושה להם ניסים, ולא מפני שהם שונים בעצמותם מהאומות. ויש לבאר דהנה אמרו (יומא פו): גדולה תשובה שאפילו יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם. ובודאי זה דבר תימה מאד לומר דכשיחיד עושה תשובה ימחלו לכל העולם, ולכאורה בדבר זה לוקה מדת הדין. ויש לבאר הטעם על פי מה שידוע שישראל הם גוי אחד בארץ, וכל ישראל נחשבים לגוף אחד, וכל אחד ואחד מישראל נחשב לאבר אחד. ולכך היות וכל אחד מישראל נחשב כאבר אחד מתוך גוף שלם, ממילא מובן שכש אחד עושה תשובה זוכים כולם, דהנה אמרו (תמורה יא): ר' יוסי ור' שמעון אומרים מנין לאומר רגלה של זו עולה שכולה עולה, שנאמר **כָּל אֶשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ לְה'** (ויקרא כו, ט), כשהוא אומר **יְהִי קִדְשׁ לַרְבוֹת** את כולה. והגמרא מוסיפה לבאר דבמקדיש אבר אחד מן הבהמה זה ספק שלא נפשט אם אסורה כולה בגיזה ועבודה. וברמב"ם (מעילה פ"א ה"ד) פסק לחומרא. ולפי"ז הוא הדין דכשיחיד עושה תשובה נתקדש אבר אחד מתוך כל הגוף, וממילא המקטרגים אינם יכולים להתקרב עוד לישראל, היות וכל הגוף נתקדש ונאסר בגיזה ועבודה, וכל שכן לפי מה שדרשו חז"ל על הפסוק **יִזְנַף לְמַעַן רָב** (שמות יט, כא), שאפילו יחיד מישראל נחשב בעיניו רב. ויש ללמוד מכך שכל יחיד ויחיד נחשב ממש כאבר שהנשמה תלויה בו, ובאבר שהנשמה תלויה בה לכל השיטות אומרים שפשטה קדושה בכלה.

ומובן לפ"ז מה שאמרו בירושלמי שאין אומה כאומה זו, והיינו שעיקר הטעם שזוכים ישראל בדין ועושה להם הקב"ה ניסים מה שאינו עושה לשאר האומות, הוא מפני שישראל חלוקים משאר כל האומות, וישראל נחשבים כגוף אחד. ובתוך כל כלל ישראל בודאי שימצא לכל הפחות יחיד שיעשה תשובה, וממילא בזכותו וכוחו יזכו כולם, וזה דוקא מכח עצם ושוורש אומה זו שנחשבת כגוף אחד, וכפי שנתבאר שמפני כך אמרינן פשטה קדושה בכלה, ולכך אמרו שמפני שישראל הם אומה מיוחדת שכולם נחשבים כגוף אחד, לכך זוכים בדין, כי נחשב הדבר כמו מי שהקדיש אבר אחד מתוך כל הגוף שאמרינן פשטה קדושה בכלה, כך כשעושה אחד מביניהם תשובה – והיינו שמקדיש את עצמו, גורם הדבר שיחשב כמו שכולם עשו תשובה והקב"ה מוחל להם.

מלא העומר **תִּקְעוּ בַחֲדָשׁ שׁוֹפָר בַּפֶּסַח לְיוֹם חֲנֻכָּתוֹ כִּי זֶה הַיּוֹם הָיָה יִשְׂרָאֵל הוּא**. דרשו חז"ל (ר"ה ח): זחק לישראל אלו ישראל, **מִשְׁפָּט לְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב** אלו האומות. וראוי להבין מה נתינת טעם הוא זה לתקוע בשופר בשביל האומות. אכן יובן על פי מדרש 'עלה אלהים בתרועה' כשהוא עולה, בדין עולה, 'ה' בקול שופר, כשישראל נוטלין שופר, עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים, ע"כ. ויש להבין הא התרועה ג"כ שופר.

אמנם יובן על פי משל למלך שהיה לו בן, ואהבו בחיבה יתירה, ומחמת גודל ההשפעה החמיין, וישליכהו לארץ אחרת ביד שונאיו, וקבע לו יום מועד שיעריך בקשותיו, אך היה לו משטין בארץ אחרת, הוא הממונה על שונאי הבן, ודרכו לשחד בעד בני אומתו, והיה תמיד משטין על הבן. מה עשה המלך בחכמתו שלא ישטין, קבע יום דין לדון גם בני המשטין, ואז היה יראה

⁷ אין הכוונה כאן לגילוח האסור מהתורה, כמובן.

המשטיין פן תגדל חמת המלך, על כן בעל כרחו יענה אמן, להמליץ על בן המלך, כדי שלא יתמלא המלך חימה כשיבא לשפוט בן המשטיין. והנה כן הנמשל בקצרה, בהיותינו על אדמתנו ובית מקדשנו ותפארתנו, היה לנו כל טוב, ובעונתנו השליך אותנו אל ארץ אחרת ביד שונאינו, וביום הכסה שנעריך בקשתינו לתת לנו מחיה בארץ אויבינו, ויבוא גם השטן לקטרג, לזאת עצה היעוצה בהיות נקבע לשפוט גם האומות גונדא דיליה ושרו של עשו הוא ס"ם הוא השטן, והנה אחר שנדונים בני עשו, וישראל נכנסין לדין תחילה, מטעמא דמקמי דליפוש ריתחא, הנה במה שעשו נדון אחר כך, ירא להשטיין דלא ליפוש ריתחא.

זרע שמשון. **תַקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגְגּוֹ** (תהלים פא, ד). אמרו חז"ל שבר"ה הלבנה נכסית ואינה נראית. וקשה דמהו 'ליום חגגו', היה לו לומר 'ביום חגגו', או 'יום חגגו' בלא למ"ד. ועוד דבזמן בית המקדש אדרבא לא היתה נכסית, שהרי לא היו עושים ר"ה אלא לאחר שבאו עדים ויעידו שראו הלבנה החדשה⁸. אמנם איתא בזוהר (ריש פרשת בא, ופרשת בשלח) 'יְיָהּי הַיּוֹם (מלכים ב, ד, ח) הכתוב בשונמית, ההוא יומא דר"ה הוה, וכן יְיָהּי הַיּוֹם (איוב א, ו) האמור באיוב יומא דר"ה הוה. ויש לדקדק למה דוקא קראו הכתוב בלשון יְיָהּי הַיּוֹם סתם. ונראה דאמרו חז"ל שביום ששי של בריאת העולם לא היה בו לילה אחריו⁹, ולכן לא כתיב זיהי ערב ויהי בקר יום השביעי, נמצא שביום שבת לא היה בו לילה. וידוע שביום ו' היה ר"ה שנברא בו אדם הראשון, והואיל שאותו יום נתארך יותר משאר הימים, משום הכי נקרא בתורה בשם 'היום' סתם בה"א הידיעה. ובה מציינו רמז מדוע יש שני ימים של ר"ה אף בארץ ישראל, וגם מדוע הוי יומא אריכתא'. ומעתה הואיל שבר"ה הראשון שבא בעולם לא שמשה הלבנה בלילה שלאחריו לכן כסתה עצמה, דשרגא בטיהרא מאי מהניא, משום הכי שייך שפיר לומר 'ליום חגגו' בלמ"ד, דהיינו הלילה שלאחר אותו היום. ובאריכות יום זה אנו למדים שהקב"ה רוצה להתנהג עם בריותיו במדת החסד אף ביום שהוכן לדין, שהרי היום רומז לחסד, והלילה רומז לדין, והאריך האור דהיינו החסד וביטל החושך שהוא דין, ומשום הכי צוה לנו מצות תקיעת שופר שכוונתו לבטל הדין ומעורר הרחמים, ואמר 'תקעו בחדש' כלומר אע"פ שנתחדשה הלבנה וישנה בעולם, [שהרי קידשו ב"ד החודש על פיה], עם כל זה 'תקעו... שופר' [לעורר רחמים], משום ד'בכסה ליום חגגו', שאין הפירוש שלא נראית הלבנה, אלא הפירוש הוא כמו שכתבנו דהלבנה כסתה עצמה כיון דביום זה האור היה בעולם, וחזינן מזה שהקב"ה מתנהג עמנו במדת הרחמים.

ידידנו הרב גור אריה צור נר"ו שלח לנו מחידושי לעומקו של מקרא על ראש השנה כאן מובאים דבריו על הקריאות בתורה ועל ההפטרות

וַיִּקְרָא אֲבִרְהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יְרָאָה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהַר ה' יְרָאָה.
ולעיל אמר אֱלֹהִים יְרָאָה. שעל ידי העקידה הפך את מידת הדין למידת הרחמים.

⁸ איני מבין. אלול אינו יכול להיות יותר מ30 יום. החל מליל שלושים באלול חייבים לנהוג קודש כי יתכן מאוד שיבואו עדים באותו יום. וזה קרה כמעט בכל השנים מימי עזרא הסופר. אם לא הגיעו עד המנחה, הרי מכוח תקנה, גם אם באו אחרי המנחה הם לא מתקבלים וקובעים את יום 'שלושים ואחד' שהוא ראשון של תשרי. וזה גם אם מעונן ואין יכולת לראות את הירח, ברור שלא מחכים לעדים. בנוסף לזה אם הירח החדש נראה רק לעדים, זה עדיין יכול להקרא שהחודש מכוסה, ונראה כן בהמשך דברי הרב.

⁹ קשה לי לקבל שחז"ל אמרו כן! יש משנה באבות פרק ה על ערב שבת בין השמשות, ודוחק עצום לומר שאותו בין השמשות לא היה סמוך ללילה. ראה רש"י על בראשית ב ב ויכל אלהים ביום השביעי כפי שמענו לומר (כ"ר י,ז): כָּזָר וּדְם, שְׁאִינוּ יוֹדְעִי וּרְגַעִי, כְּרִיד לְהוֹסִיף מִחוּל עַל הַקּוֹדֶשׁ; לְכַל הַקּוֹדֶשׁ כְּרוּךְ הוּא, שְׂיֹדַע עֲתוּי וּרְגַעִי, נִכְסָם כּוֹחַ הַשְּׂעֵרָה, וְנִלְאָה כְּאִילוּ כֻלָּה כּוֹחַ צִיּוֹם. ההבנה הפשוטה היא שהמלאכה כלתה ברגע האחרון שלפני הלילה.

ולעומקו של מקרא יאמר, שבתחילה נאמר והאלהים נסה את-אברהם, ולבסוף נאמר ויקרא אליו מלאך יהוה מן השמים // ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית¹⁰ מן השמים. מאי שנית. שבראשונה האלקים ולבסוף הויה. ועוד, מאי שנית, ששנה עליו הכתוב רחמים מרובים, לו ולזרעו אחריו.

ולא חשכת את-בנה את-יחידה ממני. ולא חשכת. ישמש כלשון מניעה, בשין שמאלית. וכן לשון חשך בשין ימנית. חשך ואפילה. וקרי ביה ולא החשכת את העולם, אלא הארת אותו באור יקרות.

שאם לא היית עומד בנסיון, היה בעולם חשך ולא אור. ולא עוד אלא שהיה העולם חוזר לתהו ובהו וחשך על פני תהום. שנאמר את השמים ואת הארץ (תחילת התורה). וכאן נאמר את בנה את יחידך. ולכן ברכו מיד ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים.

בני נחור

ברש"י: כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה. ובפרשת וישלח עה"פ ותמנע היתה פילגש (בראשית לו, יב) פירש"י בדומה לכאן, ולא הוזהר לכתוב לנו משפחות החורי אלא מפני תמנע וגו'.

זה לעמת זה עשה האלהים (קהלת ז, יד). יחוסי הצדקת רבקה שממנה עם קדוש מול יחוסי תמנע הרשעה שממנה עמלק. ולא בכדי הושוו ביניהם. כי עשו אבי עמלק יצא מרבקה. ונדחה מעם קדוש כי כן יוחסה רבקה לעם קדוש. באה תמנע ונטלה את פסולתה של רבקה.

ולעומקו של מקרא יש לומר כי על כן נקראת תמנע, על שם שרבקה היתה מתפללת, (תהלים מ"ב) אלה ה' לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני. וכפירוש רש"י שם: לא תכלא - לא תמנע רחמיך ממני, שאתייחס על יעקב בני, ושלא אתייחס על רשעות תמנע ועשו. לכן בכל מקום מוזכרת רבקה כאם יעקב ברישא. אם יעקב ועשו (בראשית כח, ח). וזה שנאמר בסיפא של הפסוק: חסדך ואמתך תמיד יצרוני. חסדך היינו אברהם, ואמתך היינו יעקב שהוא מידת האמת, וזה שהתנבא מיכה (זכ') תתן אמת ליעקב חסד לאברהם.

ומסיימת הפרשה [וירא] וכן הוא סיום הקריאה של יום ב' דראש השנה, בילדיו של נחור גם מפילגשו ופילגשו ושמה ראומה ותלד גם-הוא את-טבח ואת-גחם ואת-תחש ואת-מעכה.

ויש ליתן טעם לחשיבות שנתנה התורה לסיום הפרשה וכן לסיום הקריאה של ראש השנה בשמות אלו של פילגשו של נחור וילדיה.

ומובא בשם החיד"א, רמז נאה לראש השנה הוא יום הדין: ראומה: ראו מה, כפי שאמרה לאה על ראובן בנה להבדילו מעשו הרשע: ראו מה בין בני לבין בן חמי, [שודאי יש לזכות את בני ביום הדין].

את-טבח: [סתום פיהם של] טוענים בעלי חובות, ואת-גחם: גזור חיים [ולא] מות. ואת-תחש: תקעו חודש שופר. ואת-מעכה: מלך על כל הארץ.

וב"ספר הגור" (ספר קדום שהופיע לפני קרוב ל-500 שנה) כותב

¹⁰ היתה בירושלים אשה צדקנית שעסקה הרבה בהכנסת כלות יתומות לחופה, ואספה כספים לעניין זה. היא הסבירה שהיא מטפלת בבת משפחתו של הצדיק ר' אברהם שייניס מחברון. התברר שלר' אברהם שייניס' הוזהר מחברון יש הרבה קרובות משפחה יתומות... עד שהסבירה שכוונתה למקרא שלנו 'אברהם שנית' לקריאת תי"ו רפיה כסמ"ך, כלומר בת של אברהם אבינו מישיני חברון.

מַעֲכָה: מ'תנת ע'ניים כ'ופה ה'אף כגון מִתָּן בִּסְתֵר יִכְפֹּה אָף (משלי כא, יד) שנתנית צדקה מבטלת "חרון-אף".

בספרי החסידות ובספרים הק' מובא הנוטריקון: וְאֵת-מַעֲכָה: וידוי אחרי תפילה מגיע עד כסא הכבוד והוא לשבח התפילה ויש גורסים:

וְאֵת-מַעֲכָה: וידוי אחרי תשובה מגיע עד כסא הכבוד והוא לשבח התשובה שמגעת עד כסא הכבוד

ולעומקו של מקרא יש לומר, שענין הידוי שמגיע עד כסא הכבוד כי שם חקוקה דמות יעקב שיצא מרביקה. וזה מכח תפילתה הנ"ל: אַתָּה ה' לֹא תִכְלָא – לֹא תִמְנַע רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חֲסִדֶךָ וְאַמְתֶּךָ תִּמְיֵד וְצְרוּנִי. וביעקב נאמר תִּתֵּן אֶמֶת לַיַּעֲקֹב. על כן וידוי היוצא מעומקא דלבא שהוא מדת האמת, מגיע עד מקום דמותו של יעקב בכסא הכבוד. כן יגיעו תפילות עם ישראל בזה ראש השנה עד כסא הכבוד, ונזכה לגאולתנו ופדות נפשנו בב"א.

לְהַפְטֵרָה יוֹם ב' דְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה הַשִּׁבְעִי וְאֲשׁוּבָה

הרב יהודה גור אריה צור נר"ו. ירמוז למה שאמרו חז"ל [מדרש רבה איכה רבתי פרשה ה], שלכאורה יש ויכוח בין כנסת ישראל להקב"ה. הקב"ה אומר שׁוּבוּ אֵלַי, וְאֲשׁוּבָה אֵלֵיכֶם (מלאכי ג, ז). כלומר בתחילה אתם תשובו, ואז אשובה אליכם.

וכנסת ישראל אומרת השיבנו יי אֵלֶיךָ, וְנִשְׁוֹבָה (איכה ה, כא). בתחילה השיבנו אתה, ואז אנחנו נשובה.

וכן דברי המדרש: הַשִּׁבְעִי ה' אֵלֶיךָ וְנִשְׁוֹבָה, אֲמָרָה כְּנִסְת יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם שֶׁלֶךְ הוּא הַשִּׁבְעִי. אֲמַר לָהֶם שְׁלָכֶם הוּא, שְׁנֹאֲמַר: שׁוּבוּ אֵלַי וְאֲשׁוּבָה אֵלֵיכֶם, נֶאֱמַר ה', אֲמָרָה לִפְנֵי רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם שֶׁלֶךְ הוּא, שְׁנֹאֲמַר (תהלים פה, ה): שׁוּבוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ, לְכֹד נֹאֲמַר: הַשִּׁבְעִי ה' אֵלֶיךָ וְנִשְׁוֹבָה.

נראה לכאורה שהמדרש הכריע לטענת כנסת ישראל, שנאמר הַשִּׁבְעִי. שתחילה הקב"ה ישיבנו ואח"כ וְנִשְׁוֹבָה.

אלא שמהפסוקים שבפרשת נצבים [פרק לג, ב] מוכח ההיפך. ושבת עד ה', ושב ה'. וְשָׁבָה עַד ה' קוֹדֵם אֵתְּם כְּנִסְת יִשְׂרָאֵל, ואח"כ הקב"ה ישיבכם, שנאמר ושב ה'. ואידך יכריע המדרש נגד פסוקים מפורשים!

ולעומקו של מקרא יש לתרץ ולומר שאמנם, גם המדרש יעיד כהפסוקים שבפרשת נצבים, שהצעד הראשון לתשובה עושה האדם, אע"פ שנאמר בו הַשִּׁבְעִי וְשׁוּבָה, שהרי עצם פנייתו של האדם לבוראו לומר לו השיבנו, עצם פנייתו זאת, כבר נחשב לו שהוא האדם, הוא עושה את הצעד הראשון תחילה.

נמצאנו למדים שכאשר המבקש לשוב אל ה' פותח ואומר הַשִּׁבְעִי, בזה מתקיימים דברי המדרש ופסוקי התורה כאחד. וְשָׁבָה עַד ה' אֵלֶיךָ, באומרך אליו השיבנו. ובוה נענה הקב"ה לבקשתך "השיבנו", וְשָׁב ה' אֵלֶיךָ אֵת שְׁבוּתֶךָ וְרַחֲמֶךָ. וכן במדרש אע"פ שלכאורה נאמר שׁוּבוּ אֵלֶיךָ וְשָׁבָה, הרי עצם פניית האדם לבוראו מוכיחה שהצעד הראשון הוא בידי האדם.

זה שאומר הנביא: הַשִּׁבְעִי וְאֲשׁוּבָה

היבטים לשוניים האזינו פד¹¹

דקדוקי מילים וטעמים וחלקם בעלי שינוי משמעות והזרחה לקורא בפרשת האזינו ובהפטרה ובראשון של וזאת-הברכה

לב א וְאֶדְבָּרָה: העמדה קלה בוא"ו למנוע הבלעת האל"ף החטופה
לב ג הָבוּ גְדֹל: המילה הָבוּ מלרע, הטעם לא נסוג
לב ד פִּעְלוֹ: הפ"א בקמץ גדול, העי"ן בחטף קמץ. כִּי כָל-דְּרָכָיו: תיבת כִּי מוטעמת בטעם מרכא, ואין לצרף לה את תיבת 'כל' כאילו כתוב כִּי-כָל
לב ה שַׁחַת לוֹ לֹא בָנִיו מוֹמֵם גם כאן יש להזהר מלהתעכב על התביר יותר מדי
לב ו הִלְהֵ: הה"א מילה נפרדת מחוברת ל-לה"ה ומנוקדת בפתח ה, הלמ"ד אחריה בשווא נח, והאל"ף (של הויה המבוטא כאדנות) בחטף פתח אָ. הִלְאֲדָנִי. וַיִּכְנַנְדָּה: הכ' הסופית אינה דגושה
לב ז עליית שני וַיִּגְדֹּדָה: הדל"ת בשווא נח עקב ההטעמה ¹² . וַיֹּאמְרוּ לָהּ: טעם נסוג אחור ליר"ד
לב י יִסְבְּבֵנָהּ: ב"ת ראשונה בשווא נע והנ"ן בשווא נח. יִצְרְנָהּ: הי"ד בחירק חסר, אחריה צד"י מודגשת ובשווא נע והנ"ן בשווא נח; בשתי המילים יש להזהר מהבלעת הה"א
לב יא כָּנְשָׁר: הכ"ף בשווא לא בפתח. יִרְחֶף: החי"ת בצירי לא בסגול
לב יג עליית שלישי עַל-בְּמֹתֵי אֶרֶץ: טעם נסוג אחור לב"ת המנוקדת בקמץ רחב. וַיֹּאכַל: הוא"ו בפתח ובמלרע. שְׂדֵי: ש"ן שמאלית. וַיִּנְקְהוּ: הי' בצירי ודגושה ולא בשווא
לב טו כְּשִׁית: ש"ן שמאלית. אֱלוֹהֵ: עיין פסוק יז
לב יז אֱלוֹהֵ: הה' "בפתח גנובה" ובמפיק. יש המבטאים אותה כאילו יש אל"ף לפני הה"א והיא מנוקדת פתח: אֵה והה' במפיק. יש המבטאים אותה כאלו יש ו' (הנקראת כ-w באנגלית) לפני הה' הו' מנוקדת פתח: אֱלוֹהֵ (elowah) והה' במפיק. לכל הדעות הקורא אותה: אלו-ה' פתוחה ha, משתבש ¹³ . שְׁעָרוֹם: ש"ן שמאלית
לב יח יִלְדֹּדָה: הלמ"ד בקמץ רחב הדל"ת בשווא נע. מְחַלְלָהּ: למ"ד ראשונה בשווא נע והכ"ף בסוף רפויה
לב יט עליית רביעי כ תְּהַפְּכֵת: הה"א בשווא נח
לב כב וַתֹּאכַל אֶרֶץ: הטעם נסוג לת"ו
לב כד וּלְחַמֵי רֶשֶׁף: טעם נסוג אחור לחי"ת

¹¹ האזינו הוא שבת שובה של שנת פה, הכינוי 'האזינו פד' כי הוא המשך הפרשיות של שנת פד
¹² אע"פ שקדמה לה תנועה גדולה. מצאנו תנועה גדולה מוטעמת לפני חטף, ולפני שווא בנסוג אחור, ולפי המנחת בשם ערוגת הבושם גם השווא הזה הוא נע [בפסוק הזה נח לכל הדעות].
¹³ יש להזהר משמועות בשם גדולי תורה שלא דקדקו או אפילו ממש שיבשו במבטא מילים מסוימות. כאן מובא מה שנכון. מעשה רב זה או אחר גדול ככל שיהיה לא יערער את הדברים

לב כז רָמָה: במלעיל

לב כח אָבֵד הב"ת בפתח בשאר מקומות במקרא בצירי

לב כט עליית חמישי

לב לב אֲשַׁכְּלֶת: האל"ף בפתח ולא בסגול

לב לו (עליית ששי באשכנז מערב)

כִּי-אֲזַלֶּת יָד: טעם נסוג אחור לאל"ף בקמץ גדול והז"ן אחריה בשווא נע

לב לח וַיַּעֲזְרָכֶם: העי"ן בשווא נח והז"ן אחריה בשווא נע כדין שני שוואים רצופים

לב לט רָאוּ | עֲתָה מונח לגרמיה ומיד לאחריו רביעי¹⁴

לב מ עליית ששי

וְאִמְרָתִי: מלעיל הטעם במ"ם

לב מא וְתֹאחֲזוּ: הוא"ו בשווא נע

לב מב אֲשַׁכֵּיר: ש"ן ימנית (לשון שְׁכָרוֹת)

לב מד עליית שביעי

לב מה וַיִּכַּל מֹשֶׁה: כך היא ההטעמה ולא בזקף

לב מח מפטיר

לב נ בָּהֵר אֲשֶׁר אֶתָּה עֲלֶה שְׁמָה:

תיבת בָּהֵר בפשטא. וְהֶאֱסַף: סמ"ך בצירי ובמלרע, הטעם בסמ"ך. וַיֵּאֱסֹף: במלעיל וסמ"ך סגולה

הפטרת שבת שובה הושע יד ב-י ויש נוהגים להוסיף מיכה ז יח-כ ויואל ב טו-כז¹⁵
הושע יד

ב שׁוֹבָה: הטעם בש"ן מלעיל

ד וְלֹא-נֶאֱמַר עוֹד: טעם נסוג אחור לנ"ן

ו שְׁרָשִׁיו: כולם בקמץ רחב

ט לַעֲצָבִים: הלמ"ד קמוצה. פְּרִיָּדָה: הפ"א סגולה

י וַיִּבֶן אֱלֹהִים: טעם נסוג אחור ליר"ד. יִלְכּוּ בָּם: טעם נסוג אחור ליר"ד הלמ"ד בשוא נע. יִכְנְשׁוּ בָּם:
טעם נסוג אחור לכ"ף. השי"ן בשוא נע.

מיכה ז

כ מִימֵי קֶדְמָה: טעם נסוג אחור למ"ם הראשונה

יואל ב

יז לְמִשְׁלַח-בָּם: השי"ן בקמץ קטן

¹⁴ יש שאינם רואים בזה לגרמיה, אלא מונח ופסק

¹⁵ אין מי שמוסיף את שניהם, יואל ומיכה, מוסיפים או את זה או את זה. חלוקת המנהגים שאני מכיר היא בין הקוראים מתוך נביא בקלף (ולכן גוללים ליואל, הסמוך) לבין הקוראים מספר מודפס (ולכן אפשר לעבור במהירות בכל מקרה)

כ אֶל-אֶרֶץ צִיָּה: יש להקפיד על הפרדת התיבות שלא להבליע את הצד"י שבסוף תיבת 'אֶרֶץ' עם זו שאחריה בתיבת 'צִיָּה'.

בָּאֲשׁוּ: האל"ף בשווא נח ולכן הבי"ת בקמץ קטן. וְתַעַל: הוא"ו בשווא

כא אֶל-תִּירָאִי: געיה בת"ו והר"ש בשווא נע, בדומה לו בפס' הבא אֶל-תִּירָאוּ והקורא בשווא נח יחוש לשינוי משמעות. גִּילִי וּשְׂמָחִי: שתיהן במלעיל

כב שְׂדֵי: ש"ן שמאלית

כג וַיִּזְרַד: במלעיל

כד הַגְּרָנוֹת הגימ"ל נקראת בשווא נע, גם הקורא בחטף-קמץ יש לו על מי לסמוך

כה הַיֵּלֶק וְהַחֲסִיל וְהַגֶּזֶם: טעם טפחא בתיבת הַיֵּלֶק

תחילת וזאת הברכה גם במנחת שבת חוה"ס סוכות

לג ב מִרְבֵּבָת: הבי"ת הראשונה בשווא נח¹⁶, כן הדבר גם בהמשך פס' יז. אֲשַׁדָּת: לפי הקרי הן שתי מילים

לג ג מִדְּבַרְתִּיךָ: הבי"ת בשווא נע עקב הדגש

לג ה וַיְהִי בִישְׁרוֹן מִלֶּךְ: טעם טפחא בתיבת בִישְׁרוֹן¹⁷

לג ו רֵאשִׁי עָם: טעם נסוג אחור לר"ש

לג ו וְאֶל-יָמָת: המ"ם בחולם

לג ז לַיהוּדָה: הלמ"ד בחירק מלא, היר"ד הינה חלק מהחירק ולכן אין בה ניקוד

לג ח שְׁנֵי בַמִּנְחָת שַׁבָּת

וּלְלוּי: הלמ"ד הראשונה בשווא נח. בְּמִסָּה: הבי"ת בשווא לא בפתח

לג י מִזְבַּחְךָ: הבי"ת בשווא נע ולא בקמץ או פתח

לג יג שְׁלִישֵׁי בַמִּנְחָת שַׁבָּת

לג טו הַרְרֵי-קָדָם: הר"ש הראשונה בשווא נח¹⁸

זרע שמשון. חֲצוֹר תָּמִים פָּעִלוּ כִּי כָּל דְּרָכָיו מְשֻׁפָּט אֶל אֲמוֹנָה וְאֵין עוֹל צְדִיק וַיִּשָּׁר חוּא. בגמרא תענית (דף יא.) אֶל אֲמוֹנָה וְאֵין עוֹל, כשם שנפרעים מן הרשעים בעוה"ב אפילו על עבירה קלה שעושים, כך נפרעים מן הצדיקים בעוה"ז על עבירה קלה שעושים. והקשה המהרש"א האידך ילפינן דין של דהצדיקים בעוה"ז מ"דין הרשעים בעוה"ב הלא אדרבה, יותר היה ראוי לומר כשם שנפרעים מן הצדיקים בעוה"ז דזה דבר שאנו רואים בעינינו שהם נענשין בעוה"ז כך נפרעים מן הרשעים בעוה"ב אף שאין אנו רואים דבר זה מ"מ נלמד אותו מדין הצדיקים. וי"ל דמצינו שהנביאים נתקשו על שלות הרשעים דירמיה אמר מדוע דָּרָךְ רָשָׁעִים צָלַח (ירמיהו יב, א), אספך אמר כי קִנְאֹתֵי בְּהוֹלָלִים שְׁלוֹם רָשָׁעִים אֶרְאֶה (תהלים עג, ג). הרי דהסברא נותנת דלרשעים יהיה עונש ויסורין אף בעוה"ז. כדי לתרץ שאלת הנביאים יש לומר שהקב"ה משלם להם שכר

¹⁶ יתכן שמי שחושש מהבלעת אות רשאי לקראו נע. בחלק מהחומשים כולל קורן הבי"ת מנוקדת בטעות בחטף פתח אך המקום היחיד בתורה ששווא זה הוא נע הוא בפרשת בהעלתך "ובנחה יאמר... רבבת אלפי ישראל"

¹⁷ רבים הקוראים ההולכים בעקבות השיר ומשבשים את ההטעמה ע"י הטעמת תיבת 'ויהי' בטפחא ומדגישים את הבי"ת. השיר גורם לשיבוש נוסף: קוראים בישורן מלעיל.

¹⁸ אין להשגיח בחטף בתנ"ך קורן ודומיו

על איזו מצוה שעשו בעוה"ז כדי לטורדן מן עוה"ב, כדכתיב ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו (דברים ז, י ראה רש"י שם). שכר שמקבלים בעוה"ז אנו למדים דכל שכן שיהיה לרשעים עונש גמור לעוה"ב שהרי נקראו "שונאיו" של מקום. ולכן אמרו "כשם שנפרעים מן הרשעים בעוה"ב" ובה מתיישב כוונת המאמר הנ"ל כשם שנפרעים מן הרשעים לעוה"ב אפילו על עבירה קלה שעושים, שהרי נקראו "שונאיו" של מקום, לפי שאינו עתיד לרחם עליהם כלל לעתיד לבוא, כפי שאנו למדים מהפסוק "ומשלם לשונאיו" כך נפרעים מן הצדיקים בעוה"ז על עבירה קלה שעושים ואף על עבירה קלה שעושים. ואע"פ שהיה לנו סברא לומר הואיל שהם אוהבים להקב"ה לא היה לו להקב"ה לדקדק כ"כ אחריהם, שכן דרך האוהבים שלא להשגיח על כל דבר, לכך אמר הכתוב "אל אמונה ואין עול" שהוא מעניש אף לצדיקים.

דפי בר-אילן האזינו פה אליעזר דניאל יסלון י"ר הנהלת המכון הגבוה לתורה באוניברסיטת בר אילן סוף הפרשה הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לעריו וכפר אדמתו עמו הקדמה

תפילת 'אב הרחמים' שנהוג לאומרה בקהילות האשכנזים בכל שבת שאין בה אירוע מיוחד, כגון שבת מברכים, שבת חתן, שבת ברית וכו', ניתקנה לאחר גזירות ד'תתנ"ו, הם הפרעות שהתרחשו בראשית מסע הצלב הראשון, במסעם לארץ הקודש, עברו הצלבנים דרך עמק הריינוס, והתנכלו קשות לקהילות שו"ם; שפיירא (spier), וורמיזא (worms) ומגנצא (mainz). ההתקפות על הקהילות היו בחודשי הקיץ בסביבות חג השבועות, ומסיבה זו הקפידו לומר את התפילה בימי הספירה.¹⁹ תפילת 'אב הרחמים' ייחודית. יש בה שני חלקים, ובכל אחד מהם תפילה מחודשת ומיוחדת, שאינה כלולה בסדר התפילות הרגיל שלנו.²⁰

חלק א' – זכירת המתים על קידוש השם

בחלק הראשון של תפילה זו אנו מבקשים מהקב"ה לזכור את הנהרגים על קידוש השם. בקשה מעין זו אינה קיימת בתפילת העמידה, שבה אנו מתפללים רק על החיים ועל צורכיהם. האזכור היחיד של המתים בתפילה מתייחס לשבחו של מקום כמחיה המתים; 'ונאמן אתה להחיות מתים', ובא"י 'מחיה המתים'. לעומת זאת, בתפילת אב הרחמים אנו מבקשים מהקב"ה לזכור ולפקוד את המתים.²¹

אָב הַרְחָמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים, בְּרַחֲמֵי הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקֹד בְּרַחֲמִים, הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים, קְהֵלוֹת הַקֹּדֶשׁ שְׁמֹסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדוּשַׁת הַשֵּׁם.

פרט לחידוש המצוי בבקשה עבור המתים, מבליטה תפילה זו את הפניה אל רחמיו של הקב"ה. התפילה פותחת בביטוי שלא היה מוכר עד אז בנוסח התפילה: **אב הרחמים**. מקורו של הביטוי במדרש אליהו רבא ואליהו זוטא, ושם הקב"ה מכונה כך כאשר הוא מתקשה למצות את דינם של מקורביו.²²

¹⁹ א"ה. המנהג הוא שבשבתות ספירת העומר אומרים אב הרחמים גם כשיש ברית מילה. וכ"ש בשבת מברכין אייר וסיון. נראה שהתקנה הראשונה הייתה לומר את התפילה פעמיים בשנה; בשבת שלפני חג השבועות ובשבת שלפני צום ט' באב, שבהם תכפו הפרעות בקהילות אלה. בעמק הריינוס ובקהילות אשכנז המקוריות, נוהגים כך גם היום. א"ה. שתי השבתות האלה מכונות אצל בני אשכנז מערב שווארץ שבת – שבת שחורה. שבת חזון עקב סמיכותה לתשעה באב ושבת שלפני שבועות כי בימי הספירה היו הגזרות הקשות. ודווקא באשכנז מערב אין אומרים אב הרחמים בשאר שבתות ב'שווארץ שבת' אומרים אב הרחמים אחרי אשרי בשאר קהילות אומרים לפני אשרי. בשבתות ספירת העומר הם אומרים פיוטים מיוחדים לזכר הגזרות אבל לא אב הרחמים.

²⁰ סדר התפילות הרגיל מודגם למעשה על ידי תפילת העמידה של ימות החול. תפילת העמידה תוקנה על ידי אנשי הכנסת הגדולה, ונקבעה בצורתה הנוכחית בסמוך לחורבן הבית. חכמים כללו בתפילה את כל המרכיבים של תפילת הקבע. היא מורכבת משבח, מהודאה ומסדרה של 13 ברכות עם בקשות מפורטות. הבקשות, הן מתחום היחיד והן מתחום הציבור, כוללות בקשות גשמיות ובקשות רוחניות, והן מכסות למעשה את כל צרכינו.

²¹ המקור הקדום ביותר להזכרת המתים על ידי החיים מובא במדרש תנחומא לפרשת האזינו: "לכך רגילין להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לגיהנם. שכן איתא בת"כ 'כפר לעמך ישראל' (דב' כא:ח) אלו החיים. אשר פדית', אלו המתים. מכאן שהחיים פודין את המתים, לכך אנו נוהגין להזכיר את המתים ביום הכיפורים ולפסוק עליהם צדקה. שכן שנינו בת"כ יכול משמתו לא יועיל להם הצדקה? ת"ל 'אשר פדית' מכאן כשפוסקין צדקה בשבילם".

²² הביטוי מופיע במדרש אליהו רבא פרשה ט"ו בתיאור השבים מהגלות בספר ירמיהו (ל"א), הכוללים עיור ופיסח: "ד"א עור ופיסח, אילו בני אדם שבאו לידי מקרא ומשנה, ומלוכלכים בדרכים מכוערין. קשה לפני אב הרחמים להפסידן מן העולם". וכן במדרש אליהו זוטא פרשה ט' על מלך ישראל הושע בן אלה: "בימיו נלכדה הארץ וגלו עשרת השבטים

התפילה גם משלשת את אזכור הרחמים: 'אב הרחמים'; 'ברחמיו העצומים'; 'הוא יפקוד ברחמים'.

מה הרקע להדגשת רחמי שמיים בתפילה זו?

נראה שתגובות אנשי קהילות שו"ם לגזירות ד'תתנ"ו במסע הצלב הראשון ולגזירות ד'תתק"ו במסע השני, היו מגוונות. מסתבר שהיו שמתו על קידוש השם, אך מסתבר שנמצאו בקרבם גם כאלה שלפני מותם הרגו את בני משפחותיהם. מחבר התפילה אף רומז על המוות המשותף בציטוט מקינת דוד על שאול ויונתן בנו:

הַנְּאֻהִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרְדּוּ. מִנְּשָׁרִים קָלוּ מֵאֲרִיּוֹת גָּבְרוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנֵם וְחַפֵּץ צוּרִם. יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה עִם שְׂאֵר צְדִיקֵי עוֹלָם.
התופעה נדונה כבר בספרי הראשונים. בדומה להתאבדות לוחמי מצדה אלף שנים מוקדם יותר, הנושא מעורר חילוקי דעות קשים בקרב חכמים.²³

מחברי התפילה ביקשו להתמודד עם הבעיה על ידי הדגשת הרחמים והבקשה להפנייתם אל מקדשי השם של קהילות שו"ם, גם אם לדעת חלק מהראשונים, התאבדותם של חלק מאנשי הקהילות והריגת בני משפחותיהם לא היו ראויים.

חלק ב' – בקשת נקמה בגויים

גם החלק השני מיוחד. מדובר בתפילה היחידה בסידור התפילה, שבה אנו מבקשים מהקב"ה לנקום נקמת דם עבדיו. החלק השני מתחיל בבקשה: "וַיִּנְקוּם לְעֵינֵינוּ נְקַמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׂפוּדִי".²⁴

אם נשווה את התפילה לתפילת העמידה, נמצא שאין באחרונה כל רמז לנקמה. יש בברכת המינים בקשה לעקר, לשבר, למגר ולהכניע את הזדים, אך אין זו בקשה לנקמה אלא בקשה למיגור הרוע. ואילו כאן אנו מוצאים בקשה מפורשת וייחודית לנקמה. נראה שהחידוש בבקשה זו גרם למנסח התפילה לסמוך את תפילתו על פסוק מהתורה, על פסוק מהנביאים ועל שלושה פסוקים מהכתובים:

וַיִּנְקוּם לְעֵינֵינוּ נְקַמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׂפוּדִי כְּפָתוֹב

בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים: הָרִיגוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עֲבָדֶיךָ יָקוּם וְנִקָּם יָשׁוּב לְעַרְוֵי וְכִפָּר אֲדָמָתוֹ עִמּוֹ.

וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כְּתוֹב לֵאמֹר: וְנִקְיֵי דָמֶם לֹא נִקְיֵי וְחַ' שִׁכְן בְּצִיּוֹן (ויאל ד, כא).

וּבְכַתְּבֵי הַקִּדְשׁ נֶאֱמַר: לְפָנָי יֵאמְרוּ הַגּוֹיִם אִיִּה אֱלֹהֵיהֶם יִדְרַע בְּגוֹיִם לְעֵינֵינוּ נְקַמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׂפוּדִי (תהלים עט, ט), וְאֹמַר: כִּי דָרַשׁ דָּמִים אֹתָם זָכַר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עַנְוִיִּים (תהלים ט, יג) וְאֹמַר: יָדִין בְּגוֹיִם מְלֵא גְוִיּוֹת מַחֵץ רֹאשׁ עַל אֶרֶץ רַבָּה: מִנְּחַל בְּדָרְךָ יִשְׁתַּח עַל כֵּן יָרִים רֹאשׁ (תהלים קי, ו-ז).

סיבות אפשריות להימנע מבקשות הנקמה

נראה שההימנעות מהכללת בקשת הנקמה בסידור התפילה²⁵ נבעה משלוש סיבות אפשריות:

1. האיסור לנקום ולנטור

האיסור "לא תקום ולא תטור", המופיע בפרשת קדושים, הרחיק את האדם מבקשת הנקמה. אומנם האיסור מיוחס לבני ישראל דווקא, אך הסמיכות ל"ואהבת לרעך כמוך" מדגישה את המשקעים השליליים העלולים לתקוף את הנוקם והנוטר: "לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטּוֹר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ, וְאֶהְבֶּתָ לְרַעֲךָ כְּמוֹךָ אֲנִי ה' (ויקרא יט, יח)". א"ה. אֵינוֹ נִכְוֵן! חַיִּיבִים לְנַקֵּם כְּאוֹיֵב בְּלִי חֹשֶׁשׁ שׁוֹא ל'משקעים'.

2. נקמת ה' היא חלק מהנהגת העולם

הנקמה נתפשת כתכונה אלוקית, הקשורה להנהגת העולם, ובעיקר להתנהלות אל מול אומות העולם. הנושא אמור להישאר בידי מלכות שמיים, ואל לבני האדם להתערב בכך.

3. אימת הצנזורה

בימיו, וכי מה נשתנה הושע בן אלה מכל מלכי ישראל שהיו לפניו, שנלכדה הארץ וגלו עשרת שבטים בימיו? אלא משעמד ירבעם בן נבט ועד שבא הושע בן אלה הייתה עבירה קשורה ביחיד, וקשה לפני אב הרחמים להגלות ציבור בעוון יחיד".

²³ קידוש השם בקהילות אשכנז, כמו גם הריגת בני המשפחה בידי ראשיה, נדונו במחקרים רבים. סיכום נאות מצוי אצל איתן רייך בספרו: קידוש השם: מעקידת יצחק לעקידת אשכנז, רסלינג 2018. ובצורה תמציתית במאמרו "עקידת אשכנז" במגזין סגולה.

²⁴ בסידורים הקדמונים היה הנוסח חריף יותר: וַיִּנְקוּם בַּיְמֵינוּ לְעֵינֵינוּ נְקַמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׂפוּדִי, והדברים שונו מפני אימת הצנזורה הנוצרית א"ה. במנהגי אשכנז מובהק-מערב המתחדשים בא"י אומרים בימינו לעינינו בשבתות שאומרים.

²⁵ אבל באבינו מלכנו אומרים בקשת נקמה, ובברכת המינים מבקשים בפרוש על הכרתת המינים.

ייתכן שגם הפיקוח המתמיד על סידורי התפילה ועל הדפסת הספרייה התורנית לדורותיה, הרתיעו מעט את חכמי ימי הביניים מלתבוע נקמה מפורשת. א"ה. אבינו מלכנו שייך לחכמי ימי הבינים, וכן הרבה סליחות תובעות במפורש נקמה בגויים 'כלה שיעיר וחוננו', שפר חיציך מדם מעניי, ועוד הרבה.

נקמה בגין הריגת צדיקים

מצינו במדרש שקיימת התייחסות מיוחדת לנקמה הנדרשת לאחר הריגת צדיקים. ולכן, גם הריגת הצדיקים בקהילות הריינוס הביאה את המחבר לחרוג מהמקובל, ולהתפלל במפורש לנקמת הקב"ה. וכך שנינו במדרש שוחר טוב על פרק ט' בתהלים:

ר' אבהו בשם ר' אלעזר אומר, כל צדיק וצדיק שאומות העולם הורגין אותו, הקדוש ברוך הוא כותבו בפורפוריא שלו (על מדי השרד שלו), שנאמר: "ידין בגוים מלא גויות", והקב"ה אומר לאומות העולם למה הרגתם הצדיקים שלי, כגון ר' חנינא בן תרדיון, וכל הנהרגין על קידוש שמי, והן כופרים ואומרים לא הרגנו אותם. מיד הביא הקדוש ברוך הוא פורפוריא שלו ודן אותם ונותן להם אפופסין (גזר דינם), הווי "לא שפח צעקת עוים".

סיכום

נראה שההלם שנבע מהריגת קהילות שו"ם במסע הצלב הראשון, יחד עם האסון הנורא של הריגת משפחות בידי ראשיהן, הביאו לחיבורה של תפילה מיוחדת זו. כך חוברת לראשונה תפילה המבקשת לזכור את המתים עם שאר צדיקי העולם. כך חוברת לראשונה תפילה המבקשת נקם על פי הפסוקים הרבים המתארים את נקמת הקב"ה בכל חלקי התנ"ך.

תן לחכם ויחכם-עוד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע ונשמר באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45>

מאמרנו מופיע ונשמר באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים

ברשת: info@maanelashon.org

© בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותגים ©